

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Başvuru: 18 Ekim 2023

Kabul: 28 Aralık 2023

<https://doi.org/10.58642/kutbilim.1377977>

TÜRK DİPLOMATİK ARŞİV BELGELERİNE GÖRE İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİNDE İTALYANLARIN ONİKİ ADA'DAKİ ASKERİ FAALİYETLERİ (1934-1939)

Raşit KIYAK¹ & Leyla DERVİŞ²

Özet

Oniki Ada, Ege Denizi'nin güneydoğu köşesinde, Anadolu'nun Karya kıyıları karşısında, Kiklad Adalarının doğusunda ve Samos ile Girit Adaları arasında yer almaktadır. 16. yy.'da Osmanlıların egemenliğine giren Oniki Ada, 1912 yılında Trablusgarp Savaşı sırasında İtalya tarafından işgal edildi. 1923'te Lozan Antlaşması'nın imzalanmasıyla İtalya'nın Oniki Ada üzerindeki hakimiyeti resmi olarak tanındı ve adalar, Le Isole Italiane dell'Egeo (İtalyan Ege Adaları) olarak ilhak edildi. 1934 yılında, İtalya Akdeniz'de saldırgan ve yayılmacı politikalar benimseyerek Oniki Ada'da tahkimat çalışmalarını ve askeri faaliyetlerini hızlandırdı. Bu bağlamda, çalışmamız, Türk Diplomatik Arşiv Belgeleri ışığında 1934-1939 yılları arasındaki İkinci Dünya Savaşı öncesi dönemde İtalyanların Oniki Ada'daki askeri faaliyetlerini aydınlatmayı hedeflemiştir.

Anahtar Kelimeler: Oniki Ada, İtalya, İkinci Dünya Savaşı, Akdeniz, Faşizm.

¹ Doktora Öğrencisi, Akdeniz Üniversitesi, Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü, Akdeniz Yeni ve Yakınçağ Araştırmaları Anabilim Dalı, Antalya, Türkiye, E-mail: kiyakrasit@gmail.com, ORCID: 0009-0002-5262-2146.

² Sorumlu Yazar, Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Antalya, Türkiye, E-mail: leyladervis@akdeniz.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9396-9018.

Research Type: Research Article

Received: October 18, 2023

Accepted: December 28, 2023

<https://doi.org/10.58642/kutbilim.1377977>

**THE ITALIAN MILITARY ACTIVITIES IN THE DODECANESE BEFORE THE
SECOND WORLD WAR IN THE LIGHT OF DOCUMENTS OF TURKISH
DIPLOMATIC ARCHIVES (1934-1939)**

Raşit KIYAK¹ & Leyla DERVİŞ²

Abstract

The Dodecanese Islands are situated in the southeastern corner of the Aegean Sea, opposite the Carian coast of Anatolia, to the east of the Cyclades Islands, and positioned between the islands of Samos and Crete. During the 16th century, the Dodecanese Islands fell under Ottoman sovereignty and underwent Italian occupation in 1912 as a consequence of the Tripolitan War. The year 1923 marked a pivotal moment when, through the Treaty of Lausanne, Italy's authority over the Dodecanese Islands was officially acknowledged, leading to their annexation as Le Isole Italiane dell'Egeo (Italian Aegean Islands). In 1934, Italy initiated a course of assertive and expansionist policies in the Mediterranean region, prompting an intensification of fortification initiatives and military operations within the Dodecanese Islands. Within this historical context, our study is dedicated to elucidating the military undertakings of the Italians in the Dodecanese Islands during the prelude to World War II, specifically spanning the years 1934 to 1939. This exploration is conducted in the illumination provided by documents sourced from the Turkish Diplomatic Archives.

Keywords: Dodecanese, Italy, Second World War, Mediterranean, Fascism.

¹ PhD Candidate, Akdeniz University, Mediterranean Civilizations Research Institute, Department of Mediterranean Modern and Contemporary Studies, Antalya, Türkiye, E-mail: kiyakrasit@gmail.com, ORCID: 0009-0002-5262-2146.

² Corresponding author, Assoc. Prof. Dr., Akdeniz University, Faculty of Letters, History Department, Antalya, Türkiye, E-mail: leyladervis@akdeniz.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9396-9018.

GİRİŞ

Menteşe Adaları veya Güney Sporadlar olarak da adlandırılan Oniki Ada'da Yunanistan Ulusal İstatistik Kurumu'nun 2001 yılı sayımına göre 15 ada ile 93 adacık ve kayalık kayıtlı bulunmaktadır (Giannopoulos, 2006: 276). İtalya, 1911 yılında Trablusgarp Savaşı sırasında Anadolu ile Libya arasındaki deniz ulaşımını kesmek ve Osmanlı Devleti'ne baskı oluşturarak savaşı bir an önce bitirmek amacıyla büyük devletlerinde onayını alarak 1912 yılında Oniki Ada'yı işgal etmiştir. İtalyan Donanması 24 Şubat 1912'de Beyrut'u bombaladıktan sonra (Kurtcephe, 1995: 107) 18 Nisan günü Çanakkale Boğazı girişindeki Kumkale İstihkamını top ateşine tutmuş, ancak buradaki mukavemet karşısında geri çekilerek Mondros Limanı'na demirlemiştir. Osmanlı donanmasını boğaz dışına çekerek burada onunla muhabere yapma konusunda başarısız olan İtalyan donanması Ege Denizi'ndeki harekâtına devam etmiştir (Şıvgın, 2006: 99). 24 Nisan günü Oniki Ada grubundan ilk olarak Astropalya işgal edilmiş (Kurtcephe, 1991: 210), 4 Mayıs günü Rodos'a ilk çıkarma hareketinin yapılmasından sonra 16 Mayıs'taki Psitos zaferiyle İtalyanlar Rodos'u tamamen ele geçirmişlerdir (TDA, 541-44156-209367-12, 18.05.1932). 9 Mayıs 1912'de Herke, 12 Mayıs 1912'de Leryos, Kerpe, Kaşot, İncirli, İlyaki, Patmos; 16 Mayıs 1912'de Lipsos, 19 Mayıs 1912'de Sömbeki ve 20 Mayıs 1912'de İstanköy İtalyanlarca işgal edilmiştir. Ayrıca bu adalar dışındaki küçük adacıklarda işgale uğramış ve böylece Rodos ve Oniki Ada ile onların etrafındaki küçük adaların tamamı İtalyanların eline geçmiştir (Kurtcephe, 1995: 123-124). 18 Ekim 1912 tarihinde imzalanan ve Trablusgarp Savaşı'nı sona erdiren Uşi Antlaşması gereğince Oniki Ada'yı geçici olarak elinde tutan İtalya, Trablusgarp'ta Türk-Arap mukavemetinin devam etmesini gerekçe göstererek Oniki Ada'da kalma hakkını kendisinde görmüştür. 1915 yılında İtalya'nın itilaf devletlerinin yanında I. Dünya Savaşı'na girmesine sebep olan gizli Londra Antlaşması, Oniki Adalar üzerindeki İtalyan egemenliğini güvence altına almıştır. 1923 yılında Lozan Antlaşması ile de Oniki Ada üzerindeki İtalyan egemenliği Türkiye tarafından tanınmıştır. İtalyanların *Le Isole dell'Egeo* (Ege Adaları) olarak adlandırdığı Oniki Ada, Lozan sonrasında *Le Isole Italiane dell'Egeo* (İtalyan Ege Adaları) olarak ilhak edilmiştir (Doumanis, 1997: 41). Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki İtalyan dış politikası savaş öncesinden çok farklı olmamakla birlikte Roma İmparatorluğu'nu diriltmek ve İtalya'yı eski ihtişamına kavuşturmak amacıyla aktif ve saldırgan olmuştur. Bu bakımdan İtalyanların *mare nostrum* (bizim deniz) dediği Akdeniz, İtalyan dış politikasının en önemli unsurlarından birini oluşturmuştur (Papuççular, 2018: 43). Bu bağlamda İtalyanlar, Oniki Ada'ya tamamen sahip olmakla Anadolu'ya karşı hareket üssü elde etmenin yanı sıra kendileri için oldukça önemli olan Karadeniz ve Doğu Akdeniz deniz ticaret yollarının emniyetini sağlamak ve doğuya nüfuz edebilmek için dayanak noktaları elde etme imkanına da sahip olmuşlardır.

MARIO LAGO'NUN İTALYAN EGE ADALARI VALİLİĞİ DÖNEMİNDE ONİKİ ADA'DAKİ ASKERİ FAALİYETLER

İtalya'nın adaları işgal ettiği 1912 yılından İkinci Dünya Savaşı'ndan çekildiği 1943 yılının Eylül ayına kadar Oniki Ada, İtalya'dan atanan valiler tarafından yönetilmiştir.¹ İtalyan Ege Adaları Valisi Mario Lago'nun 1922-1936 yılları arasında geniş yetkilerle donatıldığı görev süresi boyunca Oniki Ada halkı üzerinde önemli etkileri olmuş ve bu dönemde adalardaki araziler İtalyanlar tarafından kullanılmak üzere kamulaştırılmıştır. Rodos ve Halki Adaları doğrudan Vali'ye bağlı kalmakla birlikte Kalimnos, Leryos, Kerpe, Simi ve Meis Adalarında vali temsilcileri veya delegeler görevlendirilmişlerdir. Siyasi ve

¹ İtalyan idaresi altında Oniki Ada'da görev yapan Valiler sırasıyla: Giovanni Ameglio (1912-1920), Felice Maissa (1920-1921), Alessandro de Bosdari (1921-1922), Ugo Sabetta (1922), Mario Lago (1922-1936), Cesare Maria De Vecchi (1936-1940), Ettore Bastico (1940-1941) ve Inigo Campioni (1941-1943). (Orlandi, 2022: 127).

ekonomik açıdan en önemli ikinci ada olan Kos'a önce *podesta* ve sonrasında *reggente* atanmıştır (Doumanis, 1997: 42-43). 1936 yılı sonunda Mario Lago yerine vali olarak görevlendirilen De Vecchi döneminde ada halkına yönelik asimilasyonist önlemler hızlanmıştır.

1930'ların başında İtalyan Hükümeti'nin Rodos Adası'nda İtalyan ailelerini iskân etme gayretleri istenilen faydayı sağlayamamıştır. Bu dönemde adadaki Museviler Türkiye'den kaçak eşya tedarik eden bir unsur olarak himaye edilmişlerdir. Türklerin adalarda karabinyer hizmetine alınmaları gibi Hükümet görevine getirilmeleri durumunda kendileri ile birlikte aile ve akrabalarının da İtalyan Hükümeti'ne sadakat ile bağlanmaları için kâfi olduğu, bu bakımdan İtalyanların hükümet kuvvetleri haricinde ada ahali arasında bir dayanak aramaları gerektiğinde mevcut unsurlar arasında en müsait olanının Türkler olduğu değerlendirmesi, Rodos'taki Türk Konsolosluğu tarafından yapılmıştır (TDA, 541-44136-209251-46, 20.05.1933). Adalardaki Rumlara gelince; 1912 tarihinde Oniki Ada'yı Rum halkın da desteğini alarak kolayca işgal eden İtalyanlar, başlarda Rum ahali tarafından Hristiyanlığın kurtarıcıları gibi karşılanmışlardır. Oniki Ada'daki İtalyan işgalini sevgi gösterileriyle karşılayan Rumlar, bazı İtalyan yetkililerin açıklamalarında da belirtildiği gibi özerklik kazanacaklarını ve ardında da Yunanistan ile birleşmeyi ümit etmişlerdir (Hayta, 1995: 144). Ancak Rumların özerklik yanlısı hareketleri sonuca ulaşmadığı gibi İtalyanların adalardaki ahaliye yönelik baskıları giderek artmıştır. Rumlar bu süreçte Oniki Ada hakkındaki emellerini sürdürdükleri gibi aralarındaki dayanışma ve milli duygularını muhafaza ederek adalarda İtalyan Hükümetine zorluk çıkarmışlardır.

1934 yılına kadar Türkiye ve İtalya ilişkileri inişli çıkışlı bir seyir izlemiş olup 1930'ların ilk yarısında Almanya'da Nazilerin iktidara gelmesi ve İspanya'da Franco'nun daha etkin konuma sahip olmasıyla Mussolini'nin statükocu bloka ve Türkiye'ye karşı politikası sertleşmeye başlamıştır (Öztürkci, 2021: 5-6). Benito Mussolini, 18 Mart 1934 tarihinde Faşist toplantısında irat ettiği nutukta İtalya'nın iki tarihi gayesinin Asya ve Afrika olduğunu açıkça ifade etmiştir (Akşam, 20.03.1934). Aynı yıl içerisinde Habeşistan'ın işgali için Somali ve Eritre'ye silah, mühimmat ve asker gönderilerek askeri hazırlıklara başlanmıştır (TDA, 541-44154-209353-55, 27.09.1934). 1934 yılından itibaren İtalyanlar Oniki Ada'daki tahkimat çalışmalarını hızlandırmış ve Rodos'taki kara kuvvetleri kumandanlığının resmi unvanı İtalya Harbiye Nezaretinin emriyle değiştirilmiştir. Kumandanlığın eski unvanı *Comando dei presidi Militari delle Isole Italiane delle Egeo* (Ege İtalyan Adaları Askeri Garnizon Kumandanlığı) iken, yeni unvan *Comando Militare Dell'Egeo* (Ege Askeri Kumandanlığı) olmuştur (TDA, 541-44159-209587-38, 05.12.1934; TDA, 541-44159-209587-37, 20.12.1934). Kumandanlığın yeni unvanıyla birlikte Oniki Ada'ya daha fazla miktarda asker gelmeye başlamış ve adalardaki tahkimat çalışmaları hız kazanmıştır.

1933'te Rodos'ta bulunan adalar deniz kumandanlığı Leryos'a nakledilmiş ve burada daimi surette harp gemileri bulundurulmaya başlanmıştır (TDA, 541-44160-209593-23, 15.11.1933). 1934 yılında deniz üssü inşaatının bitmek üzere olduğu Leryos'taki Porto Lago'ya orta hacimde gemilerin yanaşabilmeleri ve denizaltıların barınabilmeleri için denize doğru 40 metre uzunluğunda bir iskele yapılmış ve limanın emniyetini sağlamak amacıyla Porto Lago'nun girişindeki Angelo ve Cazzuni Burunlarının dış sırtlarına muhtelif toprak konuşlandırılmıştır. Ayrıca Rodos'ta Mariça, Bastida ve Kremasti arasındaki arazide askeri havaalanı yapılmasına karar verilmiştir. Buradaki arazinin istimlak edileceği muhtarlar vasıtasıyla köylülere tebliğ edilmiş, bu sebeple Vali'ye yapılan itirazda bahsi geçen yer ile ilgili köylülere "*Burada bir beynelmilel tayyare istasyonu yapılacaktır. Köylünün şerefi artacak, para kazanacaksınız, memnun olmalısınız*" denmiştir (TDA, 541-44168-207472-77, 12.04.1934). Kremastili Nikola'nın 10 yıl önce 80 altına satın almış olduğu 9 dönümlük

bağını bu defa yerel hükümet ancak 2000 liralık bedelle tayyare meydanına eklemek üzere istimal etmiştir (TDA, 541-44159-209588-20, 29.06.1936). Bu süreçte sadece araziler değil; evler, depolar ve tesisler özellikle askeri maksatla kullanılmak üzere İtalyanlar tarafından kamulaştırılmışlardır. Bunun yanı sıra yerel hükümet tarafından adalı sahiplerinden yok pahasına satın alınan tarlalara yine hükümetçe yaptırılan evler İtalya'dan getirilip adalarda iskân edilen göçmenlere tahsis edilmiştir.

1934 yılında İtalyanlar, Oniki Ada'ya uğrayan neredeyse her gemiyle silah, malzeme ve asker çıkarmaya başlamışlardır. Bu tarihte özellikle adalara uçak, uçaksavar topları ve cephane ihraç edilmiştir. Oniki Ada'ya giden İtalyan gemileri bazen Yunan denizaltıları tarafından gözlemlenmiştir. Rodos'ta bir İtalyan fırka kadrosunun mevcut olmasına rağmen top, silah, cephane ve benzeri askeri malzemeler üç fırkayı donatabilecek kadar çok miktarda bulundurulmuştur. İtalyanların Yunanistan'da kurdukları casus teşkilatının aynısını Türkiye'de de kurmaya çalıştıkları, bu bağlamda teşkilat üyelerinin bankacı, komisyoncu, seyyar tüccar, simsar ve özellikle vapur acentesi ve benzeri sıfatla Türkiye'de ikamet ettikleri haber alınmıştır (TDA, 541-44336-211406-177, 25.04.1934).

1934 yılında Rodos Konsolosluğu, Muğla, İzmir, Antalya Vilayetleri ile İçişleri Bakanlığı'nın verdiği ve birbirleriyle karşılaştırılarak belgelendirilen haberlere göre adalardaki askeri durum hakkında; Leryos'ta 4000 kadar asker ve 1000 kadar subay; Rodos'ta 1800 kadar asker ve subay; İstanköy'de 300 kadar asker ve 20 kadar subay; Kalimnos'ta bir miktar fen ve sanat erbabından asker bulunmasının muhtemel olduğu belirtilmiştir. Leryos'ta deniz uçağı sayısının 50 kadar olduğu tahmin edildiği ve hangarların durum ve kapasitelerinin de bu sayıda olduğu, 1934 yılı zarfında Leryos'a 4, Rodos'a 4, Sömbeki'ye 2 olmak üzere toplamda 10 adet uçaksavar topu yerleştirildiğinin duyulduğu, ancak tam sayının tespit edilemediği belirtilmiştir. Ayrıca Leryos'ta yer altında benzin tankı ve Rodos'ta iki depo inşa edildiği, bir askeri havaalanı yapılmasına karar verilerek arazisinin satın alınıp inşasının müteahhide ihale edildiği, Rodos'ta 3 telsiz istasyonunun mevcut olduğu ve Leryos'ta büyük bir kışlanın yapıldığı bilgisine yer verilmiştir. Leryos'a kuvvetli projektörler konuşlandırıldığı ve Anadolu sahillerinin projektörlerle gözetlendiğinin görüldüğü, yine Leryos'ta yer altında cephane, benzin depoları, elektrik santrali ve telefon şebekesi yapıldığı ifade edilmiştir. 1934 yılı içinde milli ve dini meseleler, muhtar, cemaat ve idare heyetleri seçimi, kilise tamiri, adalardaki Ortodoks kilisesinin Papalığa bağlanması gibi işler dolayısıyla Meis ile Kalimnos Adalarında ve Rodos'un Rum kasabalarında mahalli hükümetin müdahalesinden doğan ve isyanı andıran hareketler görüldüğü ve mahalli hükümetin şiddetli tedbirler aldığı aktarılmıştır. Adalarda mahalli memurlar ve halk arasında Türkiye sahillerinin uzun menzilli toplarla donatılarak takviye edildiği ve Anadolu kıyılarının herhangi bir nedenle işgalinin mümkün olamayacağı şeklinde söylentilerin olduğu, Rumlar tarafından adaların Yunanistan'a, olmadığı takdirde Türkiye'ye iade edilmesi hakkında ortaya atılan fikirlerin yavaş yavaş bütün adalara yayıldığı bildirilmiştir. Rodos Konsolosluğu'nun verdiği habere göre, Adalara lazım olan yiyecek maddelerinin satın alınması için bazı adamların Batı Vilayetlerimizin köy ve kasabalarında dolaştıklarının anlaşıldığı, bu çeşit ticaret kastiyle sahillerimize gelen yabancıların İtalyan istihbarat şebekesinin adamları olma ihtimalinin bulunduğu, adaların coğrafi vaziyetleri ve iktisadi hayat şartları sebebiyle bu ticaretin önlenmesine imkan olmadığı, ancak ilgili bakanlığın o çevrede ve adalara en yakın noktada oluşturacağı bir erzak ihracat kooperatifi marifetiyle bu lüzumlu maddelerin toplattırılarak bir elden ve bir noktadan adalara gönderilmesi halinde İtalyan istihbarat şebekesinin yurdumuzun bu kısmındaki faaliyetine darbe vurulabileceği ileri sürülmüştür. (TDA, 541-44226-210242-24, 05.03.1935).

6 Nisan 1935 tarihinde Rodos Konsolosu Hasan Rifat, Vali Sinyor Mario Lago'yu ziyaret etmiştir. Konuşma sırasında vali sözü Türkiye'de İtalya'ya karşı gösterilen emniyetsizliğe getirmiş ve Leryos'un tahkim edilmesi hususunda Türkiye aleyhinde bir çıkarım yapılmaması gerektiği, İtalya'nın yakın zamana kadar Fransızlar ile ilişkilerinin istenilen şekilde ilerlemediği, herhangi bir durum karşısında İtalya'nın bir çok ihtiyacını yakın doğudan temin etme durumunda olması dolayısıyla İtalya'ya yapılacak nakliyatı himaye edebilmek için Leryos'un tahkiminin zorunlu olduğu, bu tahkim işinin de 6-7 sene sürdüğü ve sona erdirildiği, son iki yıl zarfında Leryos'un tahkim edilmekte olduğu hakkında bir takım asılsız söylentilerin çıkarıldığı ve Leryos'ta askeri mahiyette hiçbir şey yapılmadığı yönünde beyanatta bulunmuştur (TDA, 541-43948-207599-2, 07.04.1935). Mario Lago konuşmasında adaların tahkiminin Türkiye'ye karşı yapılmadığını ifade ederek aralarındaki emniyetsizlik havasının bazı tarafların propagandasından doğmuş olabileceğine ve Oniki Ada'nın iktisadi gelişimi için Anadolu ile yapılan ticaretin hayati önemine dikkat çekmiştir.

4 Mayıs 1935 tarihli ve Rodos'ta yapılacak benzin depoları konulu Rodos Konsolosluğu yazısında Rodos'ta petrol ve benzin depoları inşası için hazırlıklara başlandığı, bu depoların "Alhadef" şirketi ve bazı ortakları tarafından yaptırılacağı ve mevcut rezervuarlardan modern ve daha büyük ve aynı zamanda toprağa gömülü olacağı belirtilmiştir. Rodos'ta "Soriano"lara ait ve her biri takriben 500 ton benzin alan üç rezervuar ile teneke ve fiçı içinde benzin muhafaza etmek için ayrıca belediyenin de büyük bir deposunun mevcut olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca adaların senelik sarfiyatının 3000 ton kadar olduğu göz önüne bulundurulduğunda yeniden ve toprak altına rezervuarlar yapmaya kalkışılmasının Rodos'ta fazla ihtiyat bulundurmamak istendiğini ve bunun yapılacak askeri havaalanı tesisatı ile de ilgili olacağı değerlendirilmiştir (TDA, 541-44167-207482-8, 04.05.1935). Rodos'un Kremasti mevkiinde yapımı devam etmekte olan askeri havaalanı ve uçak hangarlarının bitirilmesine müteakip adadaki uçak sayısının artacağı ve dolayısıyla daha fazla akaryakıt ihtiyacı duyulacağından adadaki akaryakıt depolarının kapasitesi artırılmak istenmiştir.

Leryos'ta gemilerin su ihtiyacını karşılamak maksadıyla artezyen kuyusu araştırmaları yapılmış ancak ümit verici bir sonuç elde edilememiştir. Birkaç yerde 40 metreye kadar derinliğe burğu salınmış olmasına rağmen yeterince su bulunamamıştır. Porto Lago'daki su ihtiyacı önemli ölçüde beş büyük kuyudan temin edilmiş olmakla birlikte bu kuyulardan tazyikle 360 ton kadar alan bir depoya gelen su da yeterli gelmemiştir (TDA, 541-44167-207482-9, 04.05.1935). Sahilden yarım kilometre uzakta koruluk içinde yapılmış olan ve yaklaşık 400 ton su alan bu depoya adadaki mevcut 5 kuyudan günde 40 ton su toplanmış olsa da limanda daima bulunmakta olan 8-10 tane harp gemisi ile kara askerleri için günde yaklaşık 150 ton suya ihtiyaç duyulmuştur (TDA, 541-44159-209590-4, 09.01.1936). Leryos'taki su kaynaklarının adadaki askerlerin ve limandaki gemilerin günlük ihtiyacını karşılayamaması ilerleyen süreçte donanma üssünün tekrardan Rodos'a taşınmasını gündeme getiren faktörlerden biri olmuştur.

Vali Mario Lago, Rodos Türk Konsolosluğu çalışanlarıyla yapmış olduğu bir görüşmede adalar için saldırı vasıtalarına ihtiyaç olmadığı, ancak savunma vasıtalarına önem verilmesinin gerekli olduğunu ifade etmiştir. Savunma vasıtaları hususuna adalar arasında asker nakliyatının istenildiği zaman kolaylıkla yapılabilmesini sağlayacak vasıtaların çoğaltılacağını örnek vererek açıklık getirmiştir. Ayrıca savunma tertibatından Türkiye'nin kuşkulananması için de mesela Kalimnos isyanı gibi ani bir hadise ortaya çıkarsa derhal çokça miktarda asker yetiştirmenin ve bu suretle hükümet otoritesini göstermenin asileri yatıştırmak için pek etkili olacağını da ifade etmiştir (TDA, 541-44226-210241-14, 08.08.1935). 1935 yılının ilk aylarında Kalimnos'taki Rumlar arasında yaşanan karışıklıkların isyan haline dönüşmesi

üzerine ayaklanma İtalyan Hükümetince şiddetle bastırılmış ve bir bakıma bu başkaldırı İtalyanlar için adalarda savunma tertibatı bulundurulması meselesinin bahanesi olmuştur.

Bodrum'un tahkim edildiği, Anadolu sahillerinde 60 bin kadar asker bulundurulduğu ve bu sahillerdeki hakim noktalara toplar konuşlandırıldığı ve dahası Fethiye limanının askeri havaalanı olarak kullanılacağı söylentileri (TDA, 541-44160-209592-5, 05.09.1935); İtalyanları endişelendirmiştir. 21 Eylül'de İngiliz filosunun Astropalya civarına geleceğinin duyulması üzerine Astropalya'ya Leryos'tan 3 denizaltı ile 2 torpido gemisi gönderilmiştir. Ayrıca Eylül ayında Leryos'a çok sayıda mitralyöz, cephane, tel örgü ve mebzul miktarda erzak çıkarılmış ve adadaki istihkam çalışmalarına hız verilmiştir. Leryos'un hemen kuzeyindeki Arkangelos Adası'ndaki bataryalar da cephane bakımından takviye edilmiştir (TDA, 541-44160-209591-21, 19.09.1935). Bazı raporlarda İtalya'nın Habeşistan'a asker sevkiyatında adalarda buna müsait teşkilat bulunmaması sebebiyle Oniki Ada'nın bir durak noktası olarak kullanılmadığı ileri sürülmüştür (TDA 541-44159-209590-35, 17.08.1935). Ancak 22 Eylül 1935 tarihli Atina Elçiliği yazısında; Eritre ve Somali'ye sevkiyatta bulunmak üzere Oniki Ada'dan özellikle Leryos'un bir üs olarak uzun zamandan beri kullanılageldiğinin bilindiği, İtalyanların burayı son 20 gündür bir hava malzemesi ve uçak toplama merkezi olarak kullandıkları, İtalyanların hava hareketlerinin görünmemesi için Somali ve Eritre'ye gönderilecek uçakları ve malzemeleri Leryos'a ticaret gemileri ile yolladıkları, uçakların Leryos'ta kurulduğu ve tecrübe edildiği, bomba ve mitralyözlerle teçhiz edildikten sonra uçakların Afrika'ya gönderildikleri ifade edilmiştir. Ayrıca İtalyan uçaklarının uzun menzilli olmaları dolayısıyla Leryos yolunun dışında aynı zamanda doğrudan doğruya Afrika'ya da uçak gönderildiği, bu uçakların çok yüksek irtifadan uçarak İtalyanların hareketlerini gizledikleri aktarılmıştır (TDA, 541-44226-210242-63, 22.09.1935). Habeşistan'ı işgal harekâtını başlatmak için gün sayan İtalya, Akdeniz'de artan gerilim dolayısıyla İngiltere'nin Oniki Ada'ya yönelik Anadolu'dan desteklenecek olası bir askeri operasyonundan çekinmiş ve başta Oniki Ada'daki donanma üssünün bulunduğu Leryos'taki tahkimat çalışmalarını hızlandırmanın yanı sıra Rodos ve diğer adalardaki askeri varlığını da arttırmıştır.

Habeşistan işgalinin başladığı Ekim ayında Rodos'a çok miktarda asker sevk edilmiş, Rodos şehrindeki depolar hükümet tarafından kiralanarak harp mühimmatı ile doldurulmuş ve dağların tepe noktalarına ağır toplar ile cephane yerleştirilmiştir. Her ihtimale karşı Kalimnos ve civardaki adalarda çok sayıda hastane inşa edilmiş (TDA, 541-44226-210242-69, 26.10.1935), Kremasti'deki havaalanının tesviyesi ve alt yapı çalışmaları bitirilmiş, yüksek noktalardaki top mevzilerinin birbirleriyle olan telefon bağlantıları tamamlanmıştır (TDA, 541-44159-209590-41, 21.11.1935). Ayrıca Rodos'ta benzin satış yerlerinin 7 Kasım'da kapatılarak (TDA, 541-44226-210242-59, 08.11.1935) adalarda otomobillere verilen benzin 2 galon ile sınırlandırılmış (TDA, 541-44226-210242-57, 10.11.1935) ve Salı-Çarşamba ve Pazar günleri saat 11'den sonra adalarda et satılmayacağı ve lokantalarda sadece bir tabak etli yiyecek verileceği haber alınmıştır (TDA, 541-44226-210242-58, 09.11.1935). Bu gelişmeler Habeşistan'daki savaş sebebiyle İtalya'nın ekonomik kaynaklar bakımından darboğaza girdiğini ve dolayısıyla Oniki Ada'da benzin ve et gibi maddelerde dahi kısıtlama getirdiğini göstermiştir.

Rodos'un kuzeyinde, Anadolu'nun Bozburun ile Rodos'un Mikse sahili arasındaki boğaza hâkim ve Türklerin Mercan tepe, yabancıların Mont Smith- Monte Santo Stefano diye adlandırdıkları tepe üzerinde denizden 91 metre yükseklikteki noktaya bir rasathane binasının yapımı 1920'lerin başlarında tamamlanmıştır. Rodos Bahriye Komutanlığı idaresinde bulunan ve İtalyanların *semaphore* dedikleri yapı o zaman için Oniki Ada'nın en önemli rasathanesi olmuştur. Rasathane kulesinde kötü havalarda 20 mil, açık havalarda 30-35 mil mesafeyi gösteren bir teleskop konulmuş ve rasathaneden Anadolu'nun Marmaris ile Bozburun kıyıları

arasındaki askeri hareketleri gözetleyebilme imkânı olmuştur (TDA, 541-44159-209589-36, 16.01.1936). Bunun yanı sıra bu tür tarassut noktalarından Anadolu sahilleri ile adalar arasında kaçakçılık yapan tekneler tespit edilmiş ve Türk sahil muhafaza motorlarının hareketleri izlenebilmiştir.

18 Ocak 1936 tarihli Atina Elçiliği raporunda güvenilir istihbarat verilerine dayandırılarak verilen bilgilere göre İtalyanların hali hazırda Oniki Ada'da 400 uçağı olduğu belirtilmiştir (TDA, 541-44226-210242-1, 18.01.1936). 16 Mart 1936 tarihli Rodos Konsolosluğu raporunda 1-5 Mart tarihleri arasında İtalya'dan Rodos'a ve diğer adalara getirilen çeşitli mallar arasında ilk defa Rodos'a 15,5 cm'lik iki adet topun yer aldığı bilgisi paylaşılmıştır (TDA, 541-44159-209589-23, 16.03.1936). İtalyanların Monte Flermo dedikleri ve Rodos'un Kremasti'ye bakan sırtının eteğine daire şeklinde iki büyük top mevzii yapılmış (TDA, 541-44159-209589-16, 11.05.1936) ve gelen iki bahriye topu bu mevzilere yerleştirilmiştir (TDA, 541-44159-209588-4, 24.08.1936). Kremasti civarına yerleştirilen bu iki bahriye topundan başka namlu uzunluğu 8 metre ve çapı 15,5 cm olan iki bahriye topu da Keşkinos Dağı'ndaki mevzilere konuşlandırılmıştır (TDA, 541-44159-209589-14, 18.05.1936; TDA, 541-44159-209588-4, 24.08.1936). Ayrıca Psito ve Profitilia Dağlarına da birer büyük top konulacağı haber alınmıştır (TDA, 541-44159-209589-10, 25.05.1936). 10 Haziran'da Emma vapuru ile Rodos'a çıkarılan diğer 15'lik uzun menzilli bahriye toplarından birinin de Rodos Adası'nın güneybatısındaki Agios Isidoros köyünün kuzeydoğusunda yer alan Artamity Manastırı'na götürüleceği, İtalya'dan getirilmiş olan hangar parçalarının da aynı noktaya götürülerek orada yeni bir askeri havaalanı ve hangarı yapılacağı Rodos Konsolosluğu raporunda ifade edilmiştir (TDA, 541-44159-209588-28, 12.06.1936). Ayrıca Lindos sırtlarına yapılmakta olan top mevzilerine konulmak üzere 2 büyük top 2-3 Temmuz gecesi Arkangelos ve Manola yolu ile götürülmüştür (TDA, 541-44159-209588-16, 06.07.1936). Sahilin yüksek yerlerine konulan bu topların Rodos Adası'nın kıyılarına yapılacak bir çıkarma harekâtına karşı kullanılmak üzere ada kıyılarını tamamen ateş altında bulundurabilecek surette yerleştirilmesi amaçlanmıştır (TDA, 541-44159-209588-22, 22.06.1936). Böylelikle Rodos Adası'nın Ege ve Akdeniz kıyılarındaki hâkim tepelere konuşlandırılan uzun menzilli ve büyük çaptaki bahriye toplarıyla Habeşistan Savaşı dolayısıyla ortamın gerildiği Akdeniz'de İngiltere ve İtalya arasında yaşanabilecek olası bir savaş öncesinde İtalyanlarca Rodos savunmasının kuvvetlendirilmeye çalışıldığı görülmüştür. Rodos Adası'nın kuzeydoğu ucunda bulunan ve İtalyan Ege Adalarının idari merkezi konumundaki Rodos Şehri'nin güvenliğinin sağlanması İtalyanların bu kararında ayrıca etkili olmuştur.

1934 yılında Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya arasında Atina'da Balkan Antantı'nın imzalanmasının Oniki Adalı Rumların Türkiye lehine eğilim göstermelerine yol açtığı ve bazı İtalyan çevrelerinde bu vesile ile Türkiye'ye yönelik malum ihtirasın tekrar ortaya çıktığı öne sürülmüştür (TDA, 541-44168-207472-83, 04.04.1934). 1935 yılında İtalya, Yunanistan ve Türkiye arasında üç taraflı bir Akdeniz Antlaşması hakkında Ankara'da görüşme yapılmıştır. Tevfik Rüştü Aras Ankara'daki İtalya Elçisi'ne Yugoslavya ve Romanya'nın da bu antlaşmaya iştirak ettirilmediği takdirde İtalya'nın bu teklifinin kabul edilemeyeceğini bildirmiştir (TDA, 571-35040-138308-7, 01.03.1935). Ancak İtalya, antlaşmaya Türkiye ve Yunanistan'ın yanında Yugoslavya'yı kabul etmesine rağmen Romanya'nın Doğu Akdeniz'de bulunmamasını ileri sürerek bu devletin katılımını olumsuz karşılamıştır (TDA, 525-38309-153271-10, 12.07.1935). İtalya, coğrafi konumundan ziyade Balkan Antantında ayrıştırma çıkarmaya yönelik niyetinden dolayı Romanya'yı dışarıda bırakmak istemiştir. Sonuç olarak 1936 yılında Akdeniz Antlaşması yapma girişimlerinin sonlandırıldığı İtalya tarafından resmi olarak ilan edilmiştir.

18 Mayıs 1936 tarihli Rodos Konsolosluğu yazısında Habeşistan'daki İtalyan zaferi karşısında ilgisiz kalan adalı Rumların İtalyanlar, faşistler ve Yahudilerin tecavüzlerine uğradıkları bilgisine yer verilmiştir. Yunan Konsolosu'nu İtalyan bayrağı çekmesi için tehdit eden bir grup faşistin konsoloshane duvarına zafer ilan afişlerinden yapıştırmaya teşebbüs etmesi karşısında konsolosun şikâyeti ile karabinyerler tarafından bu ilan kaldırıldığı ifade edilmiştir. Rum cemaat reisi Papadopulos'un tehdit edildiği ve cebren istifa ettirildiği, duvarlara kahrolsun İngiltere, kahrolsun Yunanistan diye yazılar yazıldığı, Rum evlerinin hepsinin duvar ve kapılarına yağlı boya ile İtalyan bayrakları ve Mussolini'nin resimleri çizildiği belirtilmiştir. Adalı Türklere herhangi bir taşkınlıkta bulunulduğuna dair konsolosluğa bir şikâyet gelmediği aktarılmıştır. Ancak 15 Mayıs Cuma günü İshak Alhadeb bankasının duvarının bir kıyısına “L' Italia BUS AD L' Adalia” şeklinde bir yazı yazıldığı konsolosluğa haber verilmiş ve hemen katip gönderilerek yazının şekli tespit ettirildikten sonra karabinyer dairesine gönderilen katip ile “*esasında bir mana ifade etmeyen bir cümle olmakla beraber bir Türk memleketi olan Antalya'nın duvarda İtalya kelimesi ile birlikte yazılmasının doğru olmadığı ve dedikoduya müsait olabilecek bu yazının hemen sildirilmesi*” hususunun emniyet umum müdüründen istendiği ve yazının sildirtildiği belirtilmiştir (TDA, 541-44159-209589-12, 18.05.1936).

1936 yılının başlarında Fethi Okyar'ın Londra Büyükelçisi olarak İngiltere Dışişleri Bakanı Anthony Eden'i ziyaretinde dostane bir ortamda iki müttefik gibi yapılan görüşmede Oniki Ada'nın tahkimi karşısında Boğazların tahkimi meselesi İngiltere Dışişleri Bakanı tarafından tabii ve zaruri görülmüştür (TDA, 501-31269-123954-4, 25.03.1936). Sonrasında Türkiye'nin Boğazların askerden arındırılmış statüsünün değiştirilmesi yönünde yaptığı çağrı İngiltere ve Sovyetler Birliği tarafından desteklenmiştir. 20 Temmuz 1936 tarihinde Türkiye, İngiltere, Fransa, Sovyetler Birliği, Japonya, Romanya, Bulgaristan, Yunanistan ve Yugoslavya arasında Montrö Boğazlar Sözleşmesi imzalanarak Boğazların askerden arındırılmış statüsü değiştirilmiş ve Boğazlar Komisyonu'nun görevi sonlandırılmıştır. Konferansa katılmayan İtalya, bu sözleşmeyi 2 Mayıs 1938 tarihinde imzalamıştır (Kurtcephe ve Beden, 2015: 335). İtalya'nın 1934 yılından itibaren saldırgan ve yayılmacı politika izlemesi Akdeniz'in güvenliğinden endişe duyan Türkiye ve İngiltere'yi birbirine yakınlaştırmıştır. 12 Mayıs 1939 tarihinde yayımlanan bir deklerasyonla Türk-İngiliz ittifakının temelleri atılmıştır. Deklerasyonun üçüncü maddesine göre gerçekleşecek herhangi bir saldırının Akdeniz'de savaşa sebep olması halinde her iki devlet birbirlerine yardım edecektir. Daha sonra aynı mahiyette bir başka deklerasyon 23 Haziran 1939 tarihinde Fransa ile imzalanmıştır (Yiğit, 2022: 390).

21 Eylül 1936 tarihli ve 657/217 sayılı Rodos Konsolosluğu raporunda Leryos'un Kaçuni ve Kserokambos Burunlarına konulmuş olan altışar adet 15'lik 12 adet topun sökülerek yerlerine 12 adet 25'lik top konulduğunun haber alındığı bildirilmiştir (TDA, 541-44160-209598-37, 21.09.1936). 4 Ekim 1936 tarihli Atina Elçiliği yazısında Patmos Adası'na da iki büyük top ve bir miktar mitralyöz çıkarıldığı, Arki Adası'na önemli miktarda savaş mühimmatı nakledildiği, Kalimnos ve civarındaki küçük adalara toplarla donatılmış kuvvetli birlikler çıkarıldığı; Astropalya'da savunma tertibatının yapılmakta olduğu; Kastelloriza Adası'na çıkan İtalyan birliklerinin adayı büyük bir faaliyetle tahkim ettiği ve bu adayı Oniki Ada'nın *Verdon*'u yapacaklarını beyan ettikleri aktarılmıştır (TDA, 541-44138-209259-26, 04.10.1936). Oniki Ada'da yapılan bu tahkimatlarına yanı sıra İtalyan tayyareleri, muhripleri ve denizaltıları tarafından adalar etrafında daimî surette karakol vazifesi icra edilmiştir.

1936 yılının sonlarına gelindiğinde Adalar Valisi Mario Lago'nun Roma'ya çekileceği, yerine İtalya'nın Londra Elçisi Grandi veya Trablusgarp Valisi Alembi'nin geleceğine yönelik haberler çıkmıştır (TDA, 541-44160-209598-31, 12.10.1936). Ancak 13 Kasım 1936

tarihli Messaggero di Rodi gazetesi Vali Mario Lago'nun yerine Maarif Nazırı Cesare Maria De Vecchi conte di Valcison'un mülki ve askeri selahiyetlerle vali tayin edileceğini yazmıştır. 16 Kasım 1936 tarihli 794/269 sayılı ve askeri haberler konulu Rodos Konsolosluğu yazısında Vali Mario Lago ile askeri kumandan General Mabca arasında adaların tahkimi meselesinde bir süredir fikir ayrılığı olduğu, General Mabca'nın özellikle Rodos'un tahkim edilmesi konusunda ısrarcı olmasına karşı Vali'nin "rapor yaz da görelim" dediği ve General'in bir takım raporlar tanzim ederek Genelkurmay Başkanlığına gönderilmek üzere valiye verdiği ve sonrasında General'in Roma'ya gittiğinde Genelkurmay Başkanının "Rodos'ta ne yaptınız" sorusuna karşı birçok şey yapıldığını, fakat tahkimat hakkında göndermiş olduğu raporların henüz cevabı gelmediğini söylediği fakat bu raporların orada bulunamaması üzerine Maarif Nazırı'nın Rodos'a geldiğinde raporların Vali tarafından alıkonulduğunun görüldüğü ve bu sebeple valinin değiştirilmesine karar verildiğinin haber alındığı aktarılmıştır (TDA, 541-44160-209598-41, 16.11.1936). Yeni Vali Cesare Maria De Vecchi conte di Valcison 2 Aralık Çarşamba sabahı saat 9'da Calitea vapuru ile Rodos'a gelmiş ve büyük bir törenle karşılanmıştır. 5 Aralık Cumartesi gününden itibaren konsololar yeni vali tarafından ayrı ayrı kabul edilmiştir (TDA, 541-44122-209174-25, 07.12.1936).

İTALYAN EGE ADALARI VALİLİĞİNE DE VECCHI'NİN GETİRİLMESİ SONRASINDA ONİKİ ADA'DAKİ ASKERİ FAALİYETLER

1936 yılının sonunda İtalyan Ege Adaları Valisi olarak Mario Lago'dan sonra De Vecchi görevlendirilmiştir. 1940 yılına kadar bu görevi sürdüren De Vecchi döneminde İtalyanların Oniki Ada'daki İtalyanlaştırma politikaları şiddetlenmiştir. Adalardaki Ortodoks Rum Kilisesine baskılar giderek artmış, İngiltere ve Yunanistan lehine casusluk yaptıkları iddiasıyla İtalyan tebaası birçok Rum sürgüne gönderilmiş, adalardaki faşist olmayan ve faşistlik aleyhinde söz dahi sarf edenler cezalandırılmış ve yeni valinin adalıları faşist yapma hususundaki kararı şiddetle uygulanmıştır. İtalyan Hükümetince Rum ve Türk okullarında Katolik propagandası yapılmaya başlanmış, okullarda yerli öğretmenler değiştirilerek yerlerine İtalyan öğretmenler getirilmiş ve bütün tedrisat İtalyanca yapılmaya başlanmıştır.

De Vecchi, göreve başladığı ilk aylarda ciddi bir uçak kazası atlatmıştır. 1 Mart günü Vali ve İtalya Turizm Genel Müdürü Oresti Bonomi'nin de içinde bulunduğu uçak Kos Adası'nda şiddetle suya inmiş, içindekiler kurtarılmış ancak uçak saplandığı sığ sudan çıkarılamamıştır (TDA, 541-44160-209598-10, 08.03.1937). Sonrasında De Vecchi vapurla Rodos'a gelmiş, aynı vapurla Bonomi İtalya'ya geri dönmüştür.

28 Haziran 1937 tarihli Rodos Konsolosluğu yazısında İtalyan Ege Adaları Kumandanlığına Miralay Pietro Pietra Capri'nin tayin edildiği ve yeni kumandanın gelmesiyle Rodos'taki 9. alaydan başka 10. alayın da konuşlandırılarak adalardaki askeri kuvvetlerin arttırılacağı yönündeki söylentilerin kuvvetlendiği belirtilmiştir (TDA, 541-44160-209598-5, 28.06.1937). Daha sonra 10. alaya mensup askerler İtalya'dan Leryos'a getirilmişler, sonra da Kos'a çıkarılmışlardır (TDA, 541-44167-207484-23, 13.09.1937).

Rodos Konsolosluğu'nun Eylül ayı içerisinde Fethiye telgrafhanesi vasıtasıyla gönderdiği raporda Leryos'a denizaltılar ve torpido muhriplerinin gönderilmiş olduğu aktarılmıştır (TDA, 541-44167-207484-21, 24.09.1937; TDA, 541-44226-210245-37, 24.09.1937). İspanya'da iç savaşın devam ettiği süreçte Odessa'dan Valensiya'ya erzak, otomobil ve makine yükü taşıyan İspanyol gemisi Ciudad de Cadiz, 15 Ağustos 1937'de Bozcaada'nın 15 mil kuzeybatısında kimliği belirsiz bir denizaltı tarafından batırılmıştır (Cumhuriyet, 17.08.1937). Bu hadiseden üç gün sonra Valensiya Hükümeti'ne buğday yükü taşıyan İspanyol gemisi Armuro, Türk karasuları içinde Bozcaada'nın kuzey-batı veyahut güney-batısında 18 Ağustos'ta yine kimliği belirsiz bir denizaltının saldırısına uğramıştır (FO 424/281 W 15734/23/41 Loraine to Viscount Halifax, 19.08.1937). Akdeniz'in değişik noktalarında

cerayan eden ve uluslararası deniz taşımacılığını hedef alan denizaltı, uçak ve gemilerin hangi devlete ait olduğu başlangıçta tespit edilememiş olsa da sonradan İtalya olduğu anlaşılmıştır. Bu bağlamda İtalya ana karasının Çanakkale Boğazı'nın Ege Denizi çıkışına olan coğrafi uzaklığı dikkate alındığında 1937 yılında Ege Denizi'ndeki bu saldırıları gerçekleştiren araçların Leryos ve Rodos'taki üsleri ileri hareket noktası olarak kullanmış olmaları muhtemel görünmektedir.

İspanya'daki iç savaşta Oniki Adalı komünistlerin de yer aldığı hakkındaki yazı üzerine bu kişilerin Fransa'dan geçmekte oldukları düşünülerek İtalyan Hükümeti tarafından adalılara Fransa için vize verilmeyeceği belirtilmiştir (TDA, 541-44167-207484-16, 18.10.1937).

29 Eylül tarihli Rodos Konsolosluğu yazısında Katavya köyü civarındaki havaalanının tesviyesinin devam ettiği, Agia Isidoros ile Artamiti arasındaki düzlüğe 14 adet cephaneye ve benzin deposu inşa edilmiş olduğu ve bu küçük sahanın tayyare meydanı olarak kullanılmasının mümkün olmadığı İtalyanlarca anlaşıldığı ifade edilmiştir. (TDA, 541-44167-207484-18, 27.09.1937).

30 Kasım 1937 tarihli Rodos Konsolosluğu yazısında Birendizi vapuru ile Rodos'a 2 bahriye topu, Leryos'a aynı vapurla 4 top ve muhtelif sayıda uçak ve bomba çıkarıldığı, topların uzunluğunun 6 metre, namlu çapının 15 cm olduğu bildirilmiştir. Ayrıca adalardaki 20 ile 55 yaş arasındaki İtalyanların adresleri askeri kontrol dairesince kayıt edilerek savaş veya davet durumunda 12 saat süre zarfında bu kişilerin toplanmalarının temin edildiği aktarılmıştır (TDA, 541-44167-207484-4, 30.11.1937). Bu süreçte karadan ve denizden yapılan tatbikatlar ve inşaat faaliyetlerinde dinamit patlatma gereği görüldüğünden Leryos'a girişler İtalyan Hükümetince yasaklanmıştır. Hatta tüccarlara dahi alacaklarının tahsili için adaya girmelerine izin verilmemiştir.

1937 yılında adalarda ekmek fiyatının 1 lireden 90 santime çıkmasıyla halk maddi ve manevi olarak büyük sıkıntı içerisine düşmüştür (TDA, 541-44167-207484-4, 30.11.1937). İtalyan Hükümeti tarafından Türklere ve Rumlara ait işyerlerinin kapatılmaya başlanmasıyla (TDA 541-44226-210246, 19.01.1938) adalardaki sefalet her geçen gün artmaya devam etmiştir. İtalyanların Rodos Türklerine iş vermedikleri ve zayıf ahlaklı kadınların fuhuşa atıldıkları yönünde duyurular alınmıştır (TDA, 541-43950-210040-29, 14.07.1938). İtalyan Ege Adalarında tütünün tekele alınması dolayısıyla halkın elindeki tütün stokları karabinyerler tarafından toplattırılarak depolarda mühür altına alınmış ve sahiplerine tütün miktarını gösteren birer makbuz verilmiştir. İtalya'nın mali buhran içinde ve halkın da acınacak derecede sıkıntıda bulunduğu İtalya ve Rodos'a seyahat eden İsviçreli tanınmış bir banker tarafından gözlemlenmiştir. İtalya'nın yabancı ülkelerden nakdi yardım almadığı takdirde bu durumun uzun süre devam edemeyeceğini değerlendiren İsviçreli banker bu düşüncesini Rodos'taki Fransa Konsolosu ile paylaşmıştır (TDA, 541-44167-207480-4, 10.05.1938). İlerleyen günlerde Sömbeki Adası'nda bulunan tüccarlardan yabancı paraları alınarak ellerine lireden verildiği ve hükümetin aradığı yabancı paranın çoğunlukla dolar ve altın para olduğu haberi alınmıştır (TDA, 541-44136-209253-34, 30.08.1938). 4 Nisan 1938 tarihli Roma'dan gönderilen bir basın bülteninde resmi gazetenin İtalyan Ege filosunun Leryos'tan Rodos'a transfer edildiğinden bahsedildikten sonra aynı zamanda yapılan bir başka duyuruda, Yunanistan ve Türkiye'nin diplomatik temsilcilerinin III. Vittorio Emanuele'i kral ve imparator olarak akredite etmeye karar vererek İtalyan Etiyopya İmparatorluğu'nu tanıdıkları, bu hamlenin İtalya'nın Türkiye'ye yönelik emelleri hakkında Türkiye'nin endişelerini yatıştırma eğiliminde olan 1937 tarihli Türk-İtalyan Centilmenlik Antlaşması'nı bir adım daha ileri taşıyarak, Türkiye'nin dostane tanıma jestine karşılık verildiğinin söylendiği ifade edilmiştir (TDA, 541-44226-210246-23, 01.04.1938).

19 Şubat 1938 tarihli Rodos Konsolosluğu raporunda merkezi Leryos olan deniz üssünün Rodos'a getirileceği ve bu kapsamda bahriyelilere ait eşyaların Rodos'a taşınmaya başlandığına değinilmiştir. Konsolosluğun konu ile alakalı değerlendirmesinde İngilizlerin Kıbrıs, Filistin ve Mısır'da tesis etmekte oldukları deniz üssü ve uçak merkezlerine yakınlığı dolayısıyla İtalyanların Rodos'a daha fazla önem vermeye başladıklarının görüldüğü vurgulanmıştır. Bununla birlikte Leryos'un Çanakkale Boğazı ile Anadolu sahillerine ve doğu Yunanistan kıyılarına karşı yapılacak deniz ve hava saldırılarındaki öneminin akıllardan çıkarılmaması gerektiği, güneydeki İngiliz deniz üssüne karşı nispeten yakın olan Rodos'un deniz üssü olarak kullanılmasının daha uygun görüldüğü ifade edilmiştir. Savaş durumunda İngiliz deniz ve hava merkezlerine Rodos'tan havalanacak uçaklarla yapılacak saldırıların yakınlık dolayısı ile daha etkili ve hızlı olacağından arazi tesviyeleri ile uğraşmakta olan Rodos'taki askeri uçak istasyonlarının tamamlanması için 1938 yılında daha fazla çaba gösterileceği ve uçak adedinin arttırılacağı ileri sürülmüştür. (TDA 541-44226-210246-12, 19.02.1938). Daha sonra yayımlanan bir kararname ile İtalya'nın Ege Denizi filosu üssü Leryos'tan Rodos'a nakledilmiş ve Leryos'ta sadece bir deniz istasyonu bırakılmıştır (TDA, 541-44226-210246-4, 05.04.1938; TDA, 541-44136-209251-25, 06.04.1938).

19 Şubat 1938 tarihli Rodos Konsolosluğu raporunda Rodos gümrük ambarındaki 15 santimlik dört uzun menzilli bahriye topunun adanın güneyindeki Pilimiri'ye götürüldüğü belirtilmiştir (TDA 541-44226-210246-12, 19.02.1938). Ayrıca 10.5 cm'lik bir top, 7.5 cm'lik dört adet sahra topu Nisan ayında Rodos'a çıkarılmıştır. Bununla birlikte Rodos'taki askeri barakaların yapımına hız verilmiş ve demir depolarla yeraltında çok miktarda benzin depolanmıştır (TDA, 541-44226-210245-17, 12.04.1938). Orta Maraş'ta 60 bin metrekare genişliğindeki tarlalar istimlak edilerek bu bölgede askeri binaların inşası çalışmalarına başlanmıştır. Ayrıca Rodos'ta yeni yapılan Kolombiya İtalyan köyünde iskân dolayısıyla valinin verdiği bir söylevde adalardaki Türk ve Rum ahaliye hiçbir suretle güvenilmeyeceğini, bunlara düşman gözüyle bakılmasının doğru olacağını ileri sürüp ona göre hareket edilmesini söylediği iddia edilmiştir (TDA 541-44226-210246-12, 19.02.1938). Sömbeki Adası'nın Panormiti limanı kuzeydoğusunda tepe üzerinde büyük bir kışlanın inşaatının bir kısmı bitirilmiştir (TDA, 541-44167-207480-4, 10.05.1938). Adalardaki kuvvetler takviye edilmekle birlikte yapılan hazırlıklar bunun devam edeceğini açıkça göstermiştir.

Oniki Ada'da polis olarak çoğunlukla karabinyer kıtaları görevlendirilmiştir. Küçük adalardaki birlik komutanları genel idari ve inzibat kuvvetlerinin de komutanı durumunda olmuşlardır. İtalyan Hükümeti'nin izniyle rehberlik yapan birkaç Yahudi'nin Rodos'a gelen turistlere askeri bilgileri verdikleri karabinyer dairesi tarafından tespit edilmiş ve bu kişiler rehberlikten men edilmişlerdir (TDA, 541-44159-209589-28, 17.02.1936). Türkiye'den Oniki Ada'ya gelen Alman turistler de karabinyer dairesince takip edilmişlerdir (TDA, 541-44167-207484-16, 18.10.1937). İtalyan askeri faaliyetleri hakkında istihbarat toplanmasını önlemek amacıyla karabinyer dairesi tarafından adaları ziyarete gelen turistlere yönelik uygulanan takibat adalardaki askeri faaliyetlerin artması sebebiyle daha da sıkılaştırılmıştır. Şoförlerden şehir haricinde geçdirecekleri turistlerin isim ve sayısını karabinyer dairesine önceden bildirmeleri ve Lindos gibi top konulmuş ve askeri bölge olarak ayrılmış yerlerden geçilirken turistlerin dürbün ve fotoğraf makinelerini almaları ve bölgeyi geçtikten sonra iade etmeleri istenmiştir. (TDA, 541-44167-207480-4, 10.05.1938). Uygulanan işlem ve takiplerin bu şekilde sıkılaştırılması Rodos'u ziyaret eden turistleri rahatsız etmiştir.

10 Mayıs 1938 tarihli Rodos Konsolosluğu yazısında Rodos'ta "Dopolavoro" işçi teşkilatına adalarda çalışan yabancı ve yerli bütün işçilerin davet edildiği, bu teşkilata dahil olmayanlara iş verilmediği ve teşkilatın amacının işçileri faşizme ısıdırmak ve sonrasında bunları hakiki İtalyan yaparak askere almak olduğu bildirilmiştir. Türklerin adalardan

ayrılmaması hususu Türk Hükümeti tarafından prensip olarak kabul edilmiş olması sebebiyle bu teşkilata Türk işçilerin girmelerine Rodos Türk Konsolosluğu tarafından müsaade edilmiştir. Ancak Türkler arasında sonu faşizme varacak olan bu teşkilattan yine de korkup kaçınanlar olmuştur (TDA, 541-44226-210245-12, 10.05.1938; TDA, 541-44136-209252-4, 07.06.1938). Faşistlik faaliyetinden dolayı iki genç fırtınalı bir havada her tehlikeyi göze alarak küçük bir sandalla ve kırık bir kürekle Rodos'tan yola çıkarak Fethiye'ye sığınmıştır (TDA, 541-44136-209252-4, 07.06.1938).

Rodos'taki bu gelişmeler sonrasında Dışişleri Bakanlığı konu ile ilgili Türkiye'nin Roma Büyükelçiliğini bilgilendirmiştir. Roma Büyükelçiliğinin 10 Ekim 1938 tarihli yazısında Rodos Konsolosluğunun 7 Haziran 1938 tarihli raporunda “*Dopolavoro*” teşkilatı hakkında verdiği bilgi ile Roma Büyükelçiliğinin bu husustaki malumatının birbiriyle örtüşmediği ifade edilmiş ve meselenin Türk Hükümetince bir teşebbüs konusu olamayacağı değerlendirilmesinde bulunulmuştur (TDA, 541-44136-209252-5, 10.10.1938).¹

İtalyan Hükümeti'nin baskılarından dolayı Türk ve Rum ahaliden adaları terk edenlerin olmasının yanı sıra adalarda görevli İtalyan askerler arasında birliklerinden firar ederek kaçak yollarla Türkiye'ye iltica edenler de olmuştur. 13-14 Temmuz 1937 gecesi Rodos'tan bir çavuş ve iki asker silahlarıyla bir sandala atlayarak Marmaris'e iltica etmişlerdir. Bu firar olayı Rodos'taki 9. piyade alay kumandanı Miralay Calzini'yi oldukça müteessir etmiş ve askerlik ödevinden kaçarak yabancı bir ülkeye sığınan, yurt ve faşizm koruyucusu sanılan bu kaçakların vatan haini ve casus derecesine düşüklerini söylemiş ve böyle bir olayın tekrarlanmaması için alaydaki askerlere sadakat yemini ettirmiştir (TDA, 541-44226-210245-41, 20.07.1937). Ancak ilerleyen süreçte benzer firar hadiseleri zaman zaman yine yaşanmıştır. Adalardaki birliklerinden firar eden İtalyan askerleri ele geçirdikleri vasıtalarla kaçak yollardan Türkiye'ye ulaşmaya çalışmışlardır.

5 Temmuz 1938 tarihli Rodos Konsolosluğu yazısında her gün sahra topları, el bombaları ve mitralyözlerle talimler yapıldığı, 9 – 12 Temmuz arası büyük top atışlarının yapılacağı tehlikeli bölgede bulunan Taschisi-Muzzuniari-Vuno-Pastida-Narizza-Kalitea-Koskino köylerinin tahliye edileceği, 12 yaşından büyük erkeklerin listesinin hazırlandığı ve yük hayvanlarının adet tespitinin yapıldığı belirtilmiştir. Ayrıca İstanköy'de 1600 metre uzunluğunda ve 600 metre genişliğindeki bir sahanın havaalanı olarak kullanılacağı aktarılmıştır (TDA, 541-44226-210246-36, 05.07.1938). 18 yaşından 45 yaşına kadar olan hakiki İtalyan erkeklerin yurt dışına gitmelerine müsaade edilmemesi yönünde karabinyer dairesine emir verilmiştir. İslam müftüsü, İtalyan papazları, Ortodoks despotları ve hahambaşı hükümet konağına çağırılarak siyasete karışmayacaklarına dair yemin ettirilmiştir (TDA, 541-43950-210040-16, 17.09.1938).

1937 yılında Türk ve Rum okulları kapatılarak okullarda İtalyanca eğitim öğretime başlanmıştır. 1938 yılında bu defa parasız olarak Abidin Paşa Konağı'nda yerleşmiş olan ve hükümetten tahsisat alan Yahudi haham mektebi de kapatılmış ve 6 gün zarfında mektebin dağıtılması emredilmiştir. Yahudi aleyhtarlığının adalarda başlamış olabileceği buradaki

¹Türkiye Roma Büyükelçiliği yazısında Dopolavoro teşkilatı hakkında şu malumatı vermiştir: “*Dopolavoro*”nun tercümesi “*işten sonra*” demektir. Devlet, herhangi bir şirket ve müessesede çalışan büyük ve küçük memurlar ile her nevi amelenin, yani gerek fikriyle gerekse kolları ile çalışan herkesin mesai saatleri haricindeki zamanlarını faydalı bir surette geçirmelerini istihdaf eden, bunlara sıhhi istirahat ve eğlence tertip eden, azası milyonlara baliğ bir teşkilattır ve bu itibarla “*siyasi*” olmaktan ziyade “*içtimai*” dir. Dopolavorolar, nezaretler, şirketler, fabrikalar gibi her nevi faaliyet teşkilatında çalışanların kendi aralarında grup halinde toplanmaları ile teşekkül eder. Bunlara duhul mecburi değildir. İsteyen girer, istemeyenler girmez. Ancak ... teşkilatın mensuplarına temin ettiği birtakım faydalar, bunların azasını bir mecburiyete tabi olmaksızın milyonlara çıkarmıştır...”

Yahudileri telaş içine düşürmüştür (TDA, 541-44136-209253-34, 30.08.1938). Sonrasında adalarda görevli bulunan Yahudi Amiral Ascoli geri çağırılmış ve yerine Amiral Lombardi görevlendirilmiştir (TDA, 541-44136-209253-23, 25.10.1938). Oniki Ada'daki Yahudilere o zamana kadar İtalyan Hükümeti tarafından çeşitli ayrıcalıklar gösterilmiş ve adalardaki Yahudiler İtalyanlarla işbirliği içerisinde olmuşlardır. Ancak İkinci Dünya Savaşı'na yaklaşan günlerde Müslüman Türk ve Ortodoks Rum ahaliye yönelik yıllarca yapılagelen faşist baskıları Yahudiler de tecrübe etmeye başlamışlardır.

Oniki Ada'da yaşayan faşist olan ve olmayan İtalyanlara bir savaş başlaması durumunda hazır olmalarına ve savaşa iştirak edeceklerine dair birer kâğıt imzalattıkları, adalarda bulunan genel topçu ihtiyat zabitlerine eski topçu askerlerine üç günden beri ders verilmeye başlandığı, adalardaki Müslüman ve Hristiyanlara gönüllü askere yazılmaları için teşvik edilmekte oldukları Rodos Türk Konsolosluğunca haber alınmıştır (TDA, 541-44136-209253-34, 30.08.1938).

Rodos Adası'ndaki en büyük askeri deponun Çayır mevkiinde bulunması sebebiyle, bu bölgenin etrafı tel örgülerle çevrilmiş ve Çayır ile Kandilli arasındaki dağdan geçilmesi yasaklanmıştır (TDA, 541-44136-209253-21, 08.11.1938). 26 Aralık tarihli Rodos Konsolosluğu raporunda 11 Aralık tarihinden beri Rodos'taki askerin silahla atış talimi yaptığı, Katavya'nın batısındaki Kalavros Dağı'ndaki mevzilere yerleştirilmek üzere 5 bahriye topu çıkarıldığı, aynı mahallin güneydoğusundaki Oros Dağı'nın üzerinde doğudan batıya doğru kademe halinde 3 top mevzii bulunduğu, burada hazırlanan 3 top yatak yerinin Kalavros'takilerden daha büyük olduğu, Katavya'da hazırlanmakta olan havaalanına taş döküldüğü, Kalataos'da dağın kuzeybatı tarafında eteğe doğru 3 delik açıldığı, bunların parça halinde gelen saçlardan kaynatılmak suretiyle yapılacak benzin depolarının yeri olduğu, bu deliklerin bulunduğu yerlerin daha altında, havaalanına yakın olarak takriben 100'er tonluk 2'şer tane depolar konulduğu, bunların bir taraftan büyük depolara ve diğer taraftan kendilerinden küçük olup daha aşağıya konulacak diğer depolara bağlı olacağı, aynı dağın eteğinde ve havaalanı olarak hazırlanan sahaya doğru büyük bir delik daha olduğu ve bunun 16 uçak alacak yeraltı hangarının girişi olduğu belirtilmiştir (TDA, 541-44136-209253-19, 26.12.1938).

Türkiye'den kasaplık hayvan ithali için döviz müsaadesi alan tacirlerin her hafta 150-160 baş sığır getireceği ve bunun yarısının Leryos'a indirileceği haber alınmıştır. Hayvanların adalara indirilmesi işinde nüfusu daha kalabalık olan İstanköy'ün dikkate alınmayıp Leryos'un düşünülmesi tacirlerin aynı zamanda askeri müteahhit olmaları sebebiyle Leryos'ta asker sayısının çokluğundan dolayı askerin ihtiyacını göz önünde bulundurmalarından kaynaklandığı, nitekim Bulgaristan'dan gelen hayvanlar için Bulgar vapurlarının da Leryos'a uğradıkları Rodos Konsolosluğu yazısında ifade edilmiştir. (TDA, 541-44136-209253-17, 05.01.1939)

1939 yılı içerisinde adalara sandıklar içerisinde bahriye topu mermileri, sahra topu mermileri, tayyare bombaları, el bombaları, zehirli gaz bombaları, dinamitler, lağam bombaları, makinalı tüfek mermileri, variller içerisinde boğucu gaz, sahra topları, bahriye topları, deniz tayyareleri, elbiseler, motorlu araçlar gibi çok miktarda askeri malzeme, zabıt ve asker getirilmiştir. Bu süreçte İtalyan askerleri arasında zaman zaman disiplinsizlik olayları da baş göstermiştir. 3 topçu askeri gece sandalla Rodos limanından uzaklaşırken yakalanmışlar ve birkaç tayyare zabiti Anadolu'ya sandalla firar teşebbüsünde bulunmuşlardır (TDA, 541-44160-209596-23, 16.05.1939).

19-20-21 Temmuz günleri süresince Rodos'ta yapılmakta olan askeri manevralar nedeniyle Konsolosların şehirde bulunmaları ve yabancıların meskûn mahal sınırlarından dışarı çıkmamaları yönünde mahalli hükümetten tebliğname alınmıştır (TDA 541-44160-

209596-5, 20.07.1939). Bir çıkarma hareketine karşı adanın müdafaasını konu alan bu manevralara, Amiral De Pini idaresindeki filo da iştirak etmiştir. 20-21 Temmuz gecesi saat 2'de adalara yaklaşmaya başlayan filo 3:30'da çıkarma hareketini gerçekleştirmiştir. Katavya önlerinde bir gösteri yapıldıktan sonra asıl ihraç işlemi Mikse ve Trianda önlerinde ve Lindos'ta yapılmış, projektörlerin tesirini azaltmak için çıkarma hareketi şafak vaktine denk getirilmiş, çıkarma hareketi başarılı olmuş ve karaya çıkan askerler Mikse ve Trianda'yı işgal ettikten sonra Mercan tepesine kadar ilerleyip bayrak dikmişlerdir. Rodos'tan yardıma gelen bölük ve nakliye kolları esir alınmıştır. Lindos'taki çıkarma hareketi de başarıyla sonuçlanmıştır. Vali De Vecchi'nin adaların zaptının mümkün olamayacağı ve adalara gelmiş olan yüksek harp enstitüsü heyetinin aksini iddia etmesi üzerine böyle bir manevranın yapıldığı ifade edilmiştir. Adalardaki tümen komuta heyetinin planına göre kuvvetin büyük kısmı Mandrikos ile Apolachia ve Katavya ile Malona aralarında konuşlandırılmıştır¹ (TDA, 541-44136-209255-36, 25.07.1939).

1939 yılına gelindiğinde mahalli hükümet adalarda konsolosluklara yönelik gittikçe daraltılan bir tecrit uygulamaya başlamıştır. Türkiye, Yunanistan, Fransa ve Mısır Konsolosluklarının bulunduğu Rodos'ta özellikle Türk ve Yunan Konsolosluklarına yönelik baskılar artmıştır. Mahalli hükümetten konsolosluklara gönderilen yazılarda nezaket formülleri dahi çıkarılmış, memurları takip ettirilmiş, binaları gözetlenmiş, vatandaş olmayan kimselerden konsolosluklara girip çıkanlar sorguya çekilmiş ve işlerinden çıkarılmışlardır. Adalar arasında yolculuk yapmak dahi vizeye tabi olduğundan Fransa Konsolosu'nun Meis Adası'na gitmek için pasaportu vize dahi edilmemiştir. Bu kısıtlama hareketinin sebebi olarak İtalya Konsoloslarının diğer memleketlerde nazik olmayan muamelelere maruz kalmış olmalarının yanı sıra İtalyanların adaları müdafa vaziyetinde olduklarını üstü örtülü olarak anlatma şeklinde göstermeyi istemiş oldukları değerlendirilmiştir. İstihbarat hususunda gayret sarf ettikleri gerekçesiyle İtalyanlar tarafından Rodos'taki konsoloslukların kaldırılması talebinin beklenebileceği Rodos'taki Türkiye Konsolosu Reşad Karabuda tarafından değerlendirilmiştir (TDA 541-44167-207580-2, 09.08.1939).

Almanya'nın Polonya'ya taarruzunun ilk günlerinde İngiliz gemileri tarafından durdurulan İtalya'ya ait Roma vapurunun içinde Alman askeri olup olmadığı araştırılmıştır. İtalyanlar tarafından Astropalya, Patmos, Leryos, Kalimnos, İstanköy ve Kerpe Adalarının tahkimine önem verilmiştir (TDA 541-44226-210239-3, 10.09. 1939). Eylül 1939 ayı içinde Ege Adalarındaki İtalyan faaliyetleri hakkında Ege Kaymakamlarından alınan ve Ege Bölgesi Emniyet Müfettişliğince incelenmiş olan bilgiye göre Rodos Adası'na; 7000 muhtelif sınıflara mensup asker, 7000 sandık piyade tüfek cephanesi, 50 muhtelif cins top (bir kısım uçaksavar topu), 20 zırhlı otomobil, 100 muhtelif uçaksavar, benzin, su ve nakliye kamyonu, 12 hafif tank, 2000 ton mühimmat (7000 sandık cephanesi dahil), 6000 ton ipeş maddesi, 4000 ton buğday getirildiği bildirilmiştir. İstanköy'e 1 piyade taburu, 500 piyade eri, 150 topçu eri, 100 erden oluşan bir istihkam müfrezesi ve Leryos Adası'na 1000 deniz topçu askeri, 450 piyade askeri konuşlandırıldığı ifade edilmiştir. Ayrıca 1902 doğumlu 450 askerin Kalimnos

¹ Rodos ve civarında konuşlandırılan top, mitralyöz ve projektörlerin adet ve mevkilerinin dağılımı şu şekilde olmuştur: Bursalı kahvesinin deniz tarafında iki mitralyöz, Girit Mahallesi'nde 1, Santırılı'da miskinler manastırında 1, eski Mikse'de 2, Trianda Burnu'nda 2, Kremasti Burnu'nda ufak manastırda 2, Mercan'da 1 mitralyöz; Mercan tepesinde Şahin Paşa Konağı üstünde 2 tayyare topu, Büber Dağı'nda 1 dağ topu; Gaz deposu (Kova) burnunda 1, Gümrük iskelesi ucunda 1, Mercan tepede 1, eski Rodos tepesinde 1, Kremasti arkasındaki tepede 1, Yılanlı ovanın kuru deresi sahilinde 1 projektör. Bundan başka mitralyöz olan yerler: Kasaphane civarında 1, Malakin'in kumsalında 1, Durmuş deresi sahilinde dolaplı kuyuda 2, Kasulli'nin çiftliğinde 1, Öküz Burnu kayalıkları içinde 2, Kalitea içme suyu burnunda 1, Kalitea ovasının ortasında 2. (sabit bataryalar ve bunlara bağlı projektörler hariçtir.) (TDA, 541-44136-209255-36, 25.07.1939).

Adası'na getirildiği ve 800 askerin İstanköy ve Kalimnos Adalarında terhis edilerek İtalya'ya sevk edildikleri belirtilmiştir. (TDA, 541-44226-210246-2). Mahalli hükümet tarafından adalarda oturanlar arasında 1904 ve 1917 doğumluların tespitine başlanmış ve bu doğumlular arasında işe yarayanların ileride silah altına alınacağı söylentileri yayılmıştır. Bu sebeple birçok Türk Anadolu'ya geçebilmek için çare aramış ancak mahalli hükümetin bu gibi kişilerin pasaport taleplerini reddetmesi dolayısıyla vize almak için Rodos'taki Türkiye Konsolosluğu'na müracaat edenlerin bu talepleri yerine getirilememiştir (TDA, 541-44136209255-32, 28.09.1939).

1939 yılı Türk Genelkurmayı'nın raporuna göre Oniki Ada'da İtalyanların 3 taburlu 2 piyade alayından ve 3 gruptan oluşan bir topçu alayından müteşekkil bir piyade tümeni bulunduğu ve bunun yanı sıra motorlu kıtalar, milis teşkilatı ve bir tabur makinalı top birliğinin mevcut olduğu belirtilmiştir. Ayrıca adalarda çok sayıda barikat ve istihkam yapılmış olması, İtalyanların adalar üzerindeki faaliyetlerinde gizliliğe çok önem vermeleri ve adaların birbirlerine olan yakınlığının adalar arasında kuvvet kaydırmaya imkân vermesi sebebiyle askeri birliklerin adalardaki durumu hakkında ayrıntılı tespitin yapılabilmesini güçleştirdiği ifade edilmiştir (İDH., K.1, G.4, B.4). İtalya'nın Yunanistan'a savaş ilan etmesine müteakip Rodos'ta bulunan 17 ile 60 yaşları arasındaki Yunan tebaasından yüzlerce kişi tutuklanarak eski kalenin derin hendeklerinde hazırlanan çadırli kampa konulmuştur. Ayrıca eski kalenin diğer bir hendeğinin de Türk esirler için hazırlandığı İtalyanlar tarafından ifade edilmiştir (TDA, 541-44168-207479-7, 13.11.1940).

SONUÇ

1934 yılında Benito Mussolini, Faşist Kongresi'nde yaptığı konuşmada İtalya'nın tarihi emellerinin Asya ve Afrika'da olduğunu açıkça ifade etmiştir. 1934 yılında İtalyanlar, Habeşistan'ı işgal etme niyetiyle askeri hazırlıklara girişmişler ve aynı dönemde Oniki Ada'ya silah, mühimmat ve asker göndererek adalardaki tahkimat çalışmalarını hızlandırmışlardır.

Başta Rodos ve Leryos olmak üzere Astropalya, Patmos, Kalimnos, Kos, Sömbeki, Kerpe ve Meis Adalarının tahkimatına İtalyanlar tarafından önem verilmiştir. Adalara yapılacak bir çıkarma harekâtına karşı kullanılmak üzere ada kıyılarını tamamen ateş altında bulundurabilecek surette yerleştirilen ve çapları 15,5 cm'yi bulan sahil topları mevzilere çıkarılmıştır. Bunun yanı sıra adalardaki muhtelif noktalara çok sayıda uçaksavar topları ve makineli tüfekler yerleştirilmiştir. Adalara askeri maksatlı çeşitli iskeleler, hava meydanları, uçak hangarları, top mevzileri, tarassut mevkileri, tel örgü maniaları, siperler, barikatlar, akaryakıt ve cephanedepoları, su depoları, barakalar, tesis ve binalar kurulmuştur. Ayrıca genel idari ve inzibat kuvveti olarak karabinyer kıtaları Rodos Adası'nın köylerinde ve diğer adalardaki merkez ve karakollarda görevlendirilmişlerdir.

Habeşistan Savaşı dolayısıyla İtalya'nın Milletler Cemiyeti ve İngiltere'ye karşı koymuş olduğu tavır ve İngiltere'nin menfaatlerine zarar verici hareketleri dolayısıyla Akdeniz'de İtalya ve İngiltere arasında er ya da geç bir savaşın patlak vereceği ve savaşın Oniki Ada'ya da yayılabileceği ihtimali, İtalyan hükümetinin baskısından bunalan Oniki Ada'daki Türkleri endişelendirmiştir. Oniki Ada'daki Türk varlığının devamını sağlamak amacıyla adalardan Türklerin boşaltılmaması Türk Hükümeti tarafından prensip olarak kabul edilmiş bir husus olmuştur. Bu sebeple faşist işçi örgütlere katılmaları yönünde baskı gören Türklerin adalarda ikamet edebilmelerinin temini için bu örgütlere katılmalarına Rodos'taki Türkiye Konsolosluğunca izin verilmiştir. Ancak sonu hakiki İtalyan olmaya ve İtalya adına askerlik yapmaya varacak bu faşist faaliyetlerden rahatsız olan bazı Türkler kaçak yollarla Anadolu'ya geçerek Türkiye'ye sığınmışlardır.

İtalyan yetkililerin yaptıkları açıklamalarda ve İtalyan basınında Kızıldeniz ve Karadeniz'den İtalya'nın zorunlu ihtiyaçlarını karşılayacak maddeleri taşıyan gemilerin korunması için bu adaların bir dayanak bölgesi teşkil ettikleri ve İtalyan Ege Adalarının esas vazifesinin bu olduğu belirtilmiştir. Ayrıca Oniki Ada'daki İtalyan varlığı Türkiye'nin bütünlük hakkı üzerinde bir tehdit oluşturmamakla birlikte adaların Anadolu'ya yakınlığı dolayısıyla iki ülke arasında düşmanlık halinde karşı sahilden gelecek saldırıların adalar üzerinde çok tesirli olacağı, Türkiye topraklarının varsayılan bir istilasını hususunda adaların askerî harekât için gerekli olan araçları yığmaya yeterli bir köprübaşı oluşturmaya müsait olamayacağı ifade edilmiştir.

Leryos Adası'ndaki su kaynaklarının yetersizliği ve Rodos'un güneydeki İngiliz üslerine daha yakın konumda olması nedeniyle İtalyanların deniz üssü Leryos'tan Rodos'a taşınmıştır. Rodos, Leryos, Astropalya, Meis ve Kerpe Adalarında inşa edilen hava meydanları uçaklar için üs görevi görmüştür. İtalya'nın İkinci Dünya Savaşı'na girmesinin ardından Rodos dahil İtalyan Ege Adaları'ndan Filistin, Mısır ve Bahreyn'deki İngiliz üslerine, petrol tesislerine ve Doğu Akdeniz'deki gemilere yönelik hava saldırıları düzenlenmiştir. İtalya'nın Yunanistan'a savaş ilanının ardından Oniki Adadaki Rumlardan yüzlerce kişi tutuklanmış ve adalardaki kamplarda tutulmuştur.

KAYNAKÇA

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi (TDA)

TDA, 541-44156-209367-12, 18.05.1932

TDA, 541-44136-209251-46, 20.05.1933

TDA, 541-44154-209353-55, 27.09.1934

TDA, 541-44159-209587-38, 05.12.1934

TDA, 541-44159-209587-37, 20.12.1934

TDA, 541-44160-209593-23, 15.11.1933

TDA, 541-44168-207472-77, 12.04.1934

TDA, 541-44159-209588-20, 29.06.1936

TDA, 541-44336-211406-177, 25.04.1934

TDA, 541-44226-210242-24, 05.03.1935

TDA, 541-43948-207599-2, 07.04.1935

TDA, 541-44167-207482-8, 04.05.1935

TDA, 541-44167-207482-9, 04.05.1935

TDA, 541-44159-209590-4, 09.01.1936

TDA, 541-44226-210241-14, 08.08.1935

TDA, 541-44160-209592-5, 05.09.1935

TDA, 541-44160-209591-21, 19.09.1935

TDA, 541-44159-209590-35, 17.08.1935

TDA, 541-44226-210242-63, 22.09.1935

TDA, 541-44226-210242-69, 26.10.1935

TDA, 541-44159-209590-41, 21.11.1935

TDA, 541-44226-210242-59, 08.11.1935
TDA, 541-44226-210242-57, 10.11.1935
TDA, 541-44226-210242-58, 09.11.1935
TDA, 541-44159-209589-36, 16.01.1936
TDA, 541-44168-207472-83, 04.04.1934
TDA, 541-44159-209589-23, 16.03.1936
TDA, 541-44159-209589-16, 11.05.1936
TDA, 541-44159-209588-4, 24.08.1936
TDA, 541-44159-209589-14, 18.05.1936
TDA, 541-44159-209588-4, 24.08.1936
TDA, 541-44159-209589-10, 25.05.1936
TDA, 541-44159-209588-28, 12.06.1936
TDA, 541-44159-209588-16, 06.07.1936
TDA, 541-44159-209588-22, 22.06.1936
TDA, 541-44168-207472-83, 04.04.1934
TDA, 571-35040-138308-7, 01.03.1935
TDA, 525-38309-153271-10, 12.07.1935
TDA, 541-44159-209589-12, 18.05.1936
TDA, 501-31269-123954-4, 25.03.1936
TDA, 541-44160-209598-37, 21.09.1936
TDA, 541-44138-209259-26, 04.10.1936
TDA, 541-44160-209598-31, 12.10.1936
TDA, 541-44160-209598-41, 16.11.1936
TDA, 541-44122-209174-25, 07.12.1936
TDA, 541-44160-209598-10, 08.03.1937
TDA, 541-44160-209598-5, 28.06.1937
TDA, 541-44167-207484-23, 13.09.1937
TDA, 541-44167-207484-21, 24.09.1937
TDA, 541-44226-210245-37, 24.09.1937
TDA, 541-44167-207484-16, 18.10.1937
TDA, 541-44167-207484-18, 27.09.1937
TDA, 541-44167-207484-4, 30.11.1937
TDA, 541-44226-210246, 19.01.1938
TDA, 541-43950-210040-29, 14.07.1938
TDA, 541-44167-207480-4, 10.05.1938
TDA, 541-44136-209253-34, 30.08.1938
TDA, 541-44226-210246-12, 19.02.1938

TDA, 541-44226-210246-4, 05.04.1938
TDA, 541-44136-209251-25, 06.04.1938
TDA, 541-44226-210246-12, 19.02.1938
TDA, 541-44226-210245-17, 12.04.1938
TDA 541-44226-210246-12, 19.02.1938
TDA, 541-44167-207480-4, 10.05.1938
TDA, 541-44159-209589-28, 17.02.1936
TDA, 541-44167-207484-16, 18.10.1937
TDA, 541-44167-207480-4, 10.05.1938
TDA, 541-44226-210245-12, 10.05.1938
TDA, 541-44136-209252-4, 07.06.1938
TDA, 541-44226-210245-41, 20.07.1937
TDA, 541-44226-210246-36, 05.07.1938
TDA, 541-43950-210040-16, 17.09.1938
TDA, 541-44136-209253-34, 30.08.1938
TDA, 541-44136-209253-23, 25.10.1938
TDA, 541-44136-209253-34, 30.08.1938
TDA, 541-44136-209253-21, 08.11.1938
TDA, 541-44136-209253-19, 26.12.1938
TDA, 541-44136-209253-17, 05.01.1939
TDA, 541-44160-209596-23, 16.05.1939
TDA 541-44160-209596-5, 20.07.1939
TDA, 541-44136-209255-36, 25.07.1939
TDA, 541-44167-207580-2, 09.08.1939
TDA, 541-44226-210239-3, 10.09. 1939
TDA, 541-44226-210246-2, 01.10.1939
TDA, 541-44136209255-32, 28.09.1939
TDA, 541-44146-207556-310, 13.11.1940
TDA, 541-44168-207479-7, 13.11.1940
TDA, 541-44226-210246-23, 01.04.1938
TDA, 541-44136-209252-5, 10.10.1938

İngiliz Arşiv Belgeleri

FO 424/281 W 15734/23/41 Lorraine to Viscount Halifax, 19.08.1937

Milli Savunma Bakanlığı Askeri Tarih Arşivi

İkinci Dünya Harbi Kataloğu (İDH), Kutu 1, Gömlek 4, Belge 4 (1-44), 1939.

Araştırma ve İnceleme Eserler

- Doumanis, Nicholas (1997). *Myth and Memory in the Mediterranean: Remembering Fascism's Empire*, London: Macmillan Press Ltd.
- Giannopoulos, G. (2006). ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΣ, Η ΓΕΝΕΣΗ ΕΝΟΣ ΟΝΟΜΑΤΟΣ ΚΑΙ Η ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΟΥ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΙΤΑΛΟΥΣ. *Eoa Kai Esperia*, 6, 275–296.
- Hayta, N. (1995). Rodos ve 12 Ada'nın İtalyanlar Tarafından İşgali ve İşgalden Sonra Adaların Durumu (1912-1918). *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, cilt 5, p. 131-144.
- Kurtcephe, İ. (1991). Rodos ve Oniki Ada'nın İtalyanlarca İşgali, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı: 2, p. 201-216.
- Kurtcephe, İsmail (1995). *Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Kurtcephe, İsmail ve Aydın Beden (2015). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Konya: Eğitim Yayınevi.
- Orlandi, L. (2022). Searching for 'Italianita' in the Dodecanese Islands (1912-1943). Some Considerations on Art, Architecture and Archaeology Through the Works of Hermes Balducci, B. Falcucci, E. Giusti, D. Trentacoste (Ed.), *Rereading Travellers to the East: Shaping Identities and Building the Nation in Post-unification Italy*, (pp. 125-140), Firenze, Italy: Firenze University Press.
- Öztürkci, A. (2021). Türkiye'nin 1930'lar Blok ve Pakt Politikaları Bağlamında Ayasofya'nın Müzeye Dönüştürülmesi, *Social Science Development Journal*, Vol. 6, Issue 23, pp.1-15.
- Papuççular, Hazal (2018). *Türkiye ve Oniki Ada 1912-1947*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Şıvgın, Hale (2006). *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk-İtalyan İlişkileri*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Yiğit, A. (2022). II. Dünya Savaşı Yıllarında Antalya Sahillerinde Yaşanan Gelişmeler ve Saint Didier Olayı. (Ed.) Fatma Şimşek. *Antalya'nın Denizcilik ve Deniz Ticareti Tarihi*. (ss. 383-417). İstanbul: İMEAK Deniz Ticaret Odası Antalya Şubesi Yay.

Sürelî Yayın

Cumhuriyet, 17.08.1937

Akşam, 20.03.1934

EXTENDED ABSTRACT

The Dodecanese Islands, located in the southeastern Aegean Sea, emerged as a focal point of geopolitical significance. Having fallen under Ottoman sovereignty in the 16th century, they witnessed Italian occupation in 1912 during the Tripolitan War. The Treaty of Lausanne in 1923 formally recognized Italy's sovereignty over the Dodecanese, leading to their annexation as Le Isole Italiane dell'Egeo (Italian Aegean Islands). In 1934, as Italy pursued aggressive policies, particularly in Africa and Asia, military preparations for the invasion of Abyssinia unfolded, prompting a surge in weapon, ammunition, and troop deployments to the Dodecanese Islands.

This study, spanning the period from Italy's shift towards expansionism in 1934 to the outbreak of World War II in 1939, draws from Turkish Diplomatic Archive Documents to illuminate Italian military activities in the Dodecanese. Due to Italy's strained relations with the League of Nations and England over the Abyssinian War, strategic fortifications were intensified on islands like Astropalya, Patmos, Kalymnos, Kos, Kerpe, Meis, especially

Rhodes, and Leryos. These preparations aimed to counter potential conflicts with England in the Mediterranean, extending to the Dodecanese Islands.

To thwart potential landing operations, the Italians strategically placed coastal cannons, anti-aircraft guns, and machine guns across the islands. Military infrastructure, including piers, airfields, aircraft hangars, gun emplacements, surveillance positions, wire mesh barriers, trenches, barricades, fuel and ammunition depots, water tanks, barracks, facilities, and buildings, were established. The naval command in Rhodes was initially moved to Leryos in 1933 but later returned to Rhodes due to logistical reasons. Carabiner squadrons were stationed for general administration and policing in villages on Rhodes and other islands.

Despite the Italian military presence, the Turkish Government, as a matter of principle, opted not to evacuate Turks from the islands, allowing them to join fascist labor organizations to secure their residence. However, some Turks, uncomfortable with such activities, sought refuge in Turkey. Italian officials justified their presence, asserting that the islands served as a strategic zone protecting shipping routes from the Red Sea and the Black Sea. They emphasized that, while not a threat to Turkey's territorial integrity, the islands were vulnerable to attacks from Anatolia in the event of hostilities. The proximity of the islands and the challenge of forming a suitable bridgehead for military action made them less effective in the face of a hypothetical Turkish invasion.

According to a 1939 Turkish General Staff report, Italian forces in the Dodecanese included an infantry division, motorized troops, a militia organization, and a battalion machine gun unit. The extensive fortifications, secrecy surrounding Italian activities, and the islands' proximity complicated detailed assessments of military unit deployments.

In essence, this study delves into the intricate dynamics of Italian military endeavors in the Dodecanese Islands during a critical period, shedding light on strategic considerations, fortifications, and the complex interplay of geopolitical factors in the prelude to World War II.